

KERKELIJKE GEBRUIKEN EN TOESTANDEN IN HET BRUGSE VRIJE

1500-1780

(vervolg en slot van blz. 145)

5. Opluistering van kerk en processie.

Buiten het strooien van glei, werden voor bepaalde plechtigheden ook « meien » of groene takken gebruikt. Zo werden in 1635 te Koekelare meien in de kerk gehangen op Sinksen, H. Sakramentsdag en de kermisdag. In 1709 kocht men aldaar « 200 meien om de kercke te pareren te kermesse ». In 1635-1639 leverde men te Houtave meien om de kerk en het koor van de O.-L.-Vrouwkapel te « besteken » op Halfoogst. Te St.-Baafs werden in 1521 meien gebruikt op H. Sakramentsdag, alsook rozenhoeden.

Deze rozenhoeden, loverkransen waarin rozen verwerkt waren, werden vooral gebruikt om bij plechtige gelegenheden de beelden te versieren; in de processie werden rozenhoeden gedragen boven het H. Sakrament en soms boven de officiërende priesters. In 1573 wordt te Hoeke een uitgave gedaan « voor rieckende cruyt, roose hoykens op de heilige sacramentsdach naer ouder costume ». Hetzelfde vinden we later ook te Ichtegem, waar in 1720-1722 een betaling voorkomt voor het « cappen van meyen ende snyen van lys jehens de hooghtyden ». Daar werd de kerk versierd met groene takken op de hoogdagen en werd de kerkvloer bestrooid met gesneden lis.

In 1547 kocht men te Nieuwmunster « rieckende cruut, een sacramentshoet, vier groote priester hoen, vyer doezynen kersenhoen en half (om aan de kaarsen te hangen) ende twee schoone houpeelen (hoepels met groen en bloemen omwonden) ». Te Oedelem in 1606-1608 zijn het « 14 roose hoen omme ande kercke te spennen up kermesdach ». In 1550 worden te Varsenare een niet bepaald aantal rozenhoeden vermeld voor de H. Sakramentsdag en twee dozijnen rozenhoeden op de kermisdag. In 1566 worden « cruydt, roozenhoen, spellen ende gaerne » aangekocht, en in 1573 « 4 vame coorden om Ste Morissis croone te hanghen » op de kermisdag.

In de rekeningen worden nog andere kerkversieringen vermeld. In 1576 worden te Houtave vijf grote sparren geleverd op de dag van de ommegang om de « habylementen in der kercke », waarschijnlijk tapijten of vlaggen, op te hangen. Te Esen zien we in 1665 dat de kerk « gepareerd » was met « schildekens ».

Een oorspronkelijke versiering werd in 1665 in de kerk te Ichtegem gebruikt, namelijk engelenbeelden in was; daarvoor kocht men « vyf pont wyt was tot het gieten eenighe jnghels hoofden, handen

ende voeten tot cieraet in de kercke », alsook « blauw satyn, roo toffe docke de gardyn, roo ende blaeuwe toele, zilveren canten om te boorden, lynten ende anders om de cleederen van de jnghels te maecken ».

Ook de officiërende priesters deelden soms in de luister. Boven werd aangestipt dat te Nieuwmunster in 1571 vier grote rozenhoeden bestemd waren voor de priesters, waarschijnlijk voor de H. Sakramentsprocessie. In de kerkrekening van Damme over 1556 lezen we dat aldaar jaarlijks voor het wijden van de doopvont op Paasavond vijf paar handschoenen geschonken worden aan de twee pastoors, de kapelaan, alsook aan de twee sergeanten of politieagenten. Deze laatste twee personen droegen de kaarsen bij de vontwijding. In 1573 kreeg de pastoor te Hoeke een paar handschoenen om op H. Sakramentsdag het Allerheiligste te dragen in de processie.

Om de plechtigheden, vooral de processien, op te luisteren werden vlaggen gebruikt. In 1712-1715 kocht men te Eernegem een nieuw rood vaandel met de beeltenis van de H. Medardus, de kerkpatroon, dat geschilderd werd door Jan Maes te Roeselare. Te Handzame kocht men in 1569 twee nieuwe zijden vanen, en te Houtave in 1712-1719 leverde Jooris de Sittere een nieuwe vlag voor de confrerie van O.-L.-Vrouw. Jan Garemyn, meester schilder te Brugge, schilderde in 1738-1740 een nieuwe vlag voor de O.-L.-Vrouwgilde te Ichtegem. De nieuwe vlag, die in 1644-1646 geleverd werd aan de kerk te Jabbeke, was geschilderd door Pauwels Hoquet en droeg op de ene zijde de beeltenis van het H. Sakrament en op de ander zijde deze van « 't H. Roosencransken ». Pieter Poerbus schilderde in 1544 een nieuw vaandel voor de kerk te Oostkerke. Verder vinden we nog te Snaaskerke in 1746-1749 « een standaert presenteerende den heylighen Cornelius » geschilderd door Pieter Garemyn uit Brugge, en te Westkapelle in 1679 een nieuwe vlag geleverd door Niclays de Moor.

In de loop van de 17e en 18e eeuwen werd in veel kerken de broederschap van de H. Rozenkrans ingesteld, waarvoor dan vijftien vaantjes geleverd werden met de vijftien mysteriën van de Rozenkrans. Te Nieuwmunster werd deze confrerie ingesteld door paters Predikheren uit Brugge en Jan Bartholomeus schilderde de vijftien vaantjes met de mysteriën. Daarenboven werden nog zes dozijnen rozenkransvaantjes aangekocht ten dienste van de leden van de confrerie aldaar, om in hun woning uit te hangen. Snaaskerke kocht in 1677 een kast om de vijftien vaantjes te bewaren; in 1721-1727 werden aan de O.-L.-Vrouwgilde van dezelfde parochie, schapulierien geleverd. Te Leke werden in 1723-25 vijftien mysterievaantjes geleverd door Jan de Sitter, en werden er ook rozenkransvaantjes uitgedeeld aan de leden van de broederschap in 1744. De confrerie van het schapulier te Ichtegem kocht in 1732-1734 zes

vaantjes van het H. Schapulier, die geleverd werden door Jooris de Sitter uit Brugge.

De meeste kerken beschikten over een orgel; vóór 1580 was de « orgelist » gewoonlijk een priester of een geestelijke, die als orgelist en koster aan de kerk was gehecht. De kerkrekening van Dudzele over 1568 vermeldt het testament van heer Jan Waghens « presbitere ende orghelare deser kercke », alsook de jaarwedde van heer Sebastiaan van Dort « presbitre ende orgelyst ». Te Houtave vinden we in 1576 « broeder Jan Rooywaert als capelaen ende organist ». Deze was zeker een bekend musicus, want in 1564 wordt hij door de kerkfabriek van Varsenare belast met het « scriven van een kerckebouck daermen vesper ende metten uut zinghen zal », en twee jaar later, in 1566, wordt hij betaald om « zes quowieren (kohieren) te scriven om eenen nieuwen vesper bouck te 2 lib. par. elck quowier ».

Ook te Lapscheure was de orgelist een priester, namelijk heer Jooris Lamote « cappelaen der zelve prochie ». In 1582, ten gevolge van de invoering van het Calvinisme, viel hij zonder bestaan na jarenlang « ghedient hebbende de kercke bet dan 25 jaeren, oock mede gheweest organist ende het oirloge ghestelt, oudt jn de 70 jaeren, zeere debyl, zo dat hy niet machtich en es zynen cost te winnen »; daarom werd hem een belangrijke tegemoetkoming uitgekeerd, namelijk 144 pond par. Andere, met name vermelde, priesters-orgelisten zijn: « Heere Jan van Crombrughe » te Oostkerke in 1502, en te Stalhille in 1551 « heer Adriaen van Ecloo presbiter ». Verder worden nog orgelisten vermeld te Kortemark in 1564, te Koekelare in 1561 en te Eernegem in 1554.

In 1640 kocht de kerk van Nieuwmunster een orgel met zeven registers; te Wenduine werd voor de diensten van de kermisdagen in 1643-1647 een orgeltje gehuurd.

Soms werden speellieden besteld om de kerkzang te begeleiden, zoals te Vlissegem, waar in 1734 « musiciens » betaald worden die de mis op H. Sakramentsdag « vereerd » hebben.

Voor ommegangen en processien werden speellieden betaald. In 1619 wordt te Kaprijke een speelman vergoed « van met zyn spel ghespeelt thebbene ter eeren Godts jn de ommeganck ende processie ». Een ander speelman aldaar speelde in de processie vóór het beeld van O.L.-Vrouw. En in 1631 vinden wij te Kaprijke een betaling aan de koster om gespeeld te hebben « mette violonse » in drie processien. Te Koekelare betaalde men in 1665 een speelman « met syn compaignon » om in de ommegang gespeeld te hebben « met violons »; in 1687 waren de instrumenten « bas ende violon ».

Speellieden worden nog vermeld in 1661-1664 in de H. Kruisprocessie te Damme, in de processie te Moere in 1662, in de H. Sakramentsprocessie en op de kermisdag te Sint-Pieterskapelle in 1733, te Stene op de kermisdag in 1632, in de ommegang te

Uitkerke in 1643-1646, in de H. Kruisprocessie te Wenduine in 1568, en in de H. Sakramentsprocessie te Wilskerke in 1640.

Wij vinden nog vermeldingen van trompetters in de ommevang van Dudzele in 1568, in de St.-Elooisprocessie te Ruddervoorde in 1610 en in de ommevang te Sijsele in 1567.

Veel parochiën bezaten een trommel om op de plechtige omstandigheden de bevolking bijeen te roepen, ook voor de kerkelijke plechtigheden, alhoewel de trommelaar uitsluitend afhing van de burgerlijke overheid. Zo wordt te Zarren in 1663 de trommelaar betaald « om ghedeurende dit jaer gheslegghen te hebben ten trommel soo smorghens als savonts de reviele, als oock in den ommevang ». Hij kreeg daarbij een toelage « over te vermaecken den selven trommel ». In 1662 wordt de trommelaar te Vladslo betaald « over diverschelijk te slaene den trommel zoo op de kermisdagh als op den H. Sacramentsdagh ».

De uitvoerigste betaling gebeurde te Woumen in 1624, waar een uitgave voorkomt aan « Jan Beyts, trommelslagher ofte tamboryn tot Wommen... zo van nieuwe coorden, snaren ende trommelvel dienende tot een trommel tot Wommen..., den trommel van de wacht gheslegghen thebben tot Wommen, te weten de 14 daeghen gheeynt den 7en octobre 1624 en van derthien daeghen gheeynt den 28en der selver maent octobre ».

In 1679 werd de trommelaar van Zedelgem betaald om te trommelen op H. Sacramentsdag, de zondag van de instelling « van het scapulier », St. Laureinsdag en op de kermis.

Ter opluistering van de processie werd ook geschoten met geweren gedurende de zegening met het Allerheiligste ⁽⁵⁾. In 1632 wordt te Zedelgem een betaling gedaan van verteer « by dye met de roers (geweren) omme gynghen in de prosesseye op de kerremesse » en op H. Sacramentsdag; te Zarren wordt in 1628 geleverd « buspoeder dat vuytghedeelt was an de ghone die de processie vereerden op den heylighen sacraments dach » en « toegheleyt ande jonghmans die gheschoten hebben met hun roers ter eere van de processie op de kerremesse met de leveringhe van buspoeder ».

6. Eetmalen.

Nu en dan worden in de kerkrekeningen eetmalen vermeld, die gehouden werden ter gelegenheid van de kermis.

Te Nieuwmunster in 1639 wordt 10 schell. groten uitgegeven « over het tracteren van de priesters ende andere gheestelicke ghemmen synde op Sinte Bartholomeus dach tot assisteren jnden goddelicken dienst ende vereeren van de processie ten jaere 1639 ». In 1656 wordt te Hoeke, zoals de voorgaande jaren, 8 pond gr.

(5) Blekorf 1959, 110 (te Ieper en te Poperinge).

betaald op St.-Jacobsdag (25 juli) voor het « tractement » van de pastoors die aan de processie kwamen deelnemen, alsmede van de kerkmeesters en de zangers. Te Westkapelle, waar de kermis viel op St.-Niklaasdag, werd in 1670 « naer oude costuyme » wijn besteld voor de bijeenkomst van pastoor, hoofdman, kerk-, dis- en O.-L.-Vrouwmeesters, evenals van de andere « gheëede » of waardigheidsbekleders van de parochie. Deze kosten werden niet afgedragen door de kerkfabriek, maar door het burgerlijk bestuur. In 1613 vinden wij te Gits een ander feestemaal, waarvoor een uitgaaf vermeld staat « van wasse, botre, vleessche ende brulofcoucken binden zelve jaere vertheert by de ghyldebroeders van Cortemarck up de Ghidts kermisse ».

Toen in 1627 de bisschop van Brugge, Dionysius Christophori, de parochie Stalhille bezocht, werd hem aldaar, door het burgerlijk bestuur, een « bancket » aangeboden, waarvoor geleverd werd: één zester (35 liter) rode wijn, witte wijn, suiker, confituren, marmelade, « tursche haene pasteye, baerdt, braetverckens ende drie kieckens ende calfvleesch »; daarbij kwamen nog andere hoenders, fruit, brood, een ton bier en een schaap.

De blijde intrede van de bisschop ging altijd met veel plechtigheid gepaard. Mgr. Van Susteren, kwam op bezoek te Vlissegem. Hij werd er onthaald op een losbranding van geschut, want in de rekening komt een post voor over « levering van cruut ende caemers (korte geweerlopen, die in de grond werden geplaatst, en afgevuurd met een lont) tot het verwillecommen van syn hoochweerdicheit in syn eerste visite ten desen prochie 4 augustus 1717 ».

7. Bedienaars van de parochiekerk.

Vroeger kende men geen onderpastoors. Op sommige parochiën waren verscheidene pastoors. De kapelannen die in zekere parochiën aangesteld waren, hingen af van een van de kapellen van de kerk waarvoor een fundatie bestond. De kapelaan werd voor zijn diensten door de fundatie betaald.

Ook de koster en de orgelist waren zeer dikwijls priesters, zoals boven werd aangestipt. Evenals de kapelannen bleven veel van deze geestelijken hun leven lang in ondergeschikte bediening en rekenden niet op bevordering. Dit was het geval met de bovengenoemde orgelist van Lapscheure in 1582.

In de ommegang te Dudzele in 1568 zagen we de geestelijkheid van Lissewege verschijnen: drie pastoors, een kapelaan en een koster. Koolkerke en Ramskapelle hadden toen ieder één pastoor, een kapelaan en een koster. Dudzele zelf bezat in 1568 acht priesters: twee pastoors, vier kapelannen, een priester-koster, en een priester-orgelist. Na de geuzentijd werd het aantal priesters gevoelig verminderd. Dudzele had in 1636 nog één pastoor en één kapelaan, terwijl

Westkapelle, dat nochtans een belangrijk dorp was, in 1671 slechts één priester had, de pastoor. Er bestond aldaar geen kapelanij.

In die tijd mochten de priesters slechts één mis celebreren op de zon- en de misdagen, zodat te Westkapelle veel parochianen zonder mis bleven op deze dagen. Daarom betaalde het burgerlijk bestuur aldaar in 1671 een zekere som aan de heer Jacobus Croes, om gedurende het jaar op ieder zon- en heiligdag een « nuchtermesse » of vroegmis te komen lezen.

Bij plechtige gelegenheden kreeg de pastoor de hulp van paters, te Westkapelle waren het Minderbroeders. De rekening van 1670 vermeldt betalingen gedaan aan de pastoor « ouer 't doene van de pestmesse » (sedert 1638); « over de prysen vanden catechismus » (sedert 1639); « over tractement van de heeren gheestelicke, musiciens ende andere commende assisteren ende vereeren den goddelicken dienst op den ommeganckdagh » (sedert 1642); « over het deffroy (vergoeden) van paters commende den ghemeenten (de parochianen) assisteren op Lichtmessedagh, Sinxen, Helf Oogst, Onse Vrouwe Gheboorte, Alder Heylighdagh ende Kerssmesse, jnt helpen hooren van biechten » (sedert 1643).

Ook op ander plaatsen waren prijzen voorzien voor de catechismusles van de jeugd. Zo kocht de kerk van Middelburg in 1647 « 5 boucxkens ende 25 parkement beeldekens tot vuytdeelen ande kynderen in de cathiquisatie ». En de kerkfabriek van Lembeke betaalde in 1664-1666 zes schell. par. « over het snyden ende leveren van een cachet om noten te drucken die men wtdeelt aen de kinderen in de catecusatie ». Wie naar de catechismusles kwam, kreeg aldaar een gedrukt « goed punt ».

8. *Verscheidenheden.*

De rekeningen bevatten nog allerlei gegevens die ons toelaten een blik te werpen op het dagelijks leven van onze voorouders.

In de kerkrekening van Ramskapelle over 1632-1637 wordt een plaatsvervanger van de pastoor betaald, omdat deze op reis was naar Rome.

Twee kerken, Moere in 1629 en Nieuwmunster in 1640, worden vermeld met een strooien dak, hetgeen wijst op de langzame herstelling na de sombere jaren 1578-1604.

Te Maldegem wordt op Aswoensdag 1576 het jaargetijde gecelebreerd van Gerardus van Maldegem, gewezen pastoor. Dit jaargetijde viel op de eerste dag van de Vasten, en er werden « 100 harynghen » uitgedeeld aan de armen.

In de kerkrekening van 1528 wordt te Dudzele het « kerckhof » (als officie) verpacht. De opbrengst ervan moest dienen om de kosten te dekken van het jaargetijde van de heren van Dudzele. Dit « kerckhof » bestond in het leveren van de doodkisten, het

maken van de graven, het luiden van de klokken en het leveren van het was voor de lijkdiensten. Dudzele bezat toen drie klokken « Lenaert », « Pieter » en « Jacob ».

Te Wilskerke ontvangt de pastoor in 1681 een vergoeding voor gecelebreerde missen « ende belesen van huysse tot huysse de beestiaelen jehghens eeneghe vrimde quaelen die jn dese landen hebben gheregneert ». En er wordt boter geleverd aan de Recoletten te Nieuwpoort en aan de Kapucijnen te Oostende, om gedurende deze besmettelijke ziekte het vee te komen belesen « als oock het fenyn (dat) was jnde groene vruchten ».

De wet van de baronnie van Guysen te Zevokote vierde in 1671 in haar wethuis of « Guysenhuys » het feest van Driekoningen en verteerde er 3 pond 5 sch. gr. « ten daeghe van het trecken vanden conynck ». Maar de kommissarissen van het Brugse Vrije, die de rekening nazagen, hebben in marge bijgeschreven: « Sy jn toecommende tyden gheexcuseert, ende die den coninck wilt trecken, dat hy die trecke op syne burse ».

In de rekening van de heerlijkheid Erkegem te Oostkamp over het jaar 1697 ontvangt de kerkbaljuw van Oostkamp een vergoeding om de flambeeuwen aan te steken en te brengen in de kerk « ten dienste van de wethouderen (van Erkegem) op de hoogtyden enden andere heylich daghen ».

Daartussen lopen een paar curiosa.

In 1563 besluit de kerkfabriek van Varsenare « van een secreet (te laten) maken up den torre om een coffer te sluten om de beste abyten te verwaren ».

In 1636 betaalde de kerkfabriek van Hoeke aan « meester Jaques de Ceuere, barbier van St. Frederycx » (fort te Lapscheure op de Vlaams-Hollandse grens) 20 schellingen omdat hij Catelyne Brossel genezen had « van zeker accydent ».

Op sommige dorpen werden prijskampen ingericht voor boogschutters, alsook voor toneelopvoeringen, waar prijzen te winnen waren. Westkapelle vermeldt in 1683 een uitgave voor de « theirynghe ghedaen door de notable prochianen an degone van deze inghesetene hebbende ghewonnen op de prochie van Ramscappelle een silver houfysseer voor prys ». Te Zarren lezen we in de rekening van 1663: « Betaelt Jan Wybo, met consente ende resolutie van het meeste part van alle prochiaenen, de somme van 24 pond par. tselve by toeleghe over sekeren sylveren bal by hem opghehanghen ende byde parochiaenen ghewonnen, den welcken is by hem ende veele prochiaenen ghepresenteert gheweest ter eeren de heilighe Moeder Godts Maria ». De kommissarissen van het Brugse Vrije schreven hierbij in margine: « voortaan dierghelycke saecken gheexcuseert ». Volksvermaak mocht niet in zulke mate op de parochiegelden teren.

JOS. DE SMET